

Jan Bauer

ČAS ZLATODĚJŮ A HVĚZDOPRAVCŮ

Osobnosti doby Rudolfa II.

Edice Český ČAS

Jan Bauer

**ČAS ZLATODĚJŮ
A HVĚZDOPRAVCŮ**

Osobnosti doby Rudolfa II.

Edice **Český ČAS**

Jan Bauer

**ČAS ZLATODĚJŮ
A HVĚZDOPRAVCŮ**

Osobnosti doby Rudolfa II.

Motiv na přední straně obálky: Dirck de Quade van Ravesteyn:
Alegorie vlády Rudolfa II. (1603, Strahovská obrazárna)
Motiv na zadní straně obálky: Rudolf II.

Copyright © Jan Bauer, 2022

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2022

Photograph © Josef Pepson Snětivý, 2022

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2022

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2022

ISBN 978-80-7475-419-7

Pár slov úvodem

Praha byla podvakrát císařským městem. Poprvé za panování Karla IV., kterého mistr svobodných umění a kazatel Vojtěch Raňkův z Ježova po zásluze nazval „pater patriae“, tedy Otec vlasti, podruhé za vlády uměnímilovného podivína Rudolfa II. Tento Habsburk přenesl v roce 1583 své sídlo z Vídně do Prahy, a učinil tak českou metropoli na dlouhých osmadvacet let kulturním centrem Evropy. Do Prahy se tehdy pod císařovu ochranu hrnuli umělci, učenci i dobrodruzi z mnoha zemí, přicházeli k nám zlatodějové, jak se říkalo alchymistům snícím o výrobě zlata z kovů méně ušlechtilých, a hvězdopравci, tedy astrologové, hledající v pohybu hvězd, planet a hvězdných sfér předpověď lidských osudů.

Ale nejen Praha, i celé České království procházelo tehdy mimořádným rozvojem. Rybníkář a rožmberský regent Jakub Krčín z Jelčan měnil svými rybníky krajinu jižních Čech a vzdělanci jednoty bratrské zase vytvořili unikátní překlad Bible svaté, který kodifikoval spisovnou češtinu. Mohli bychom dlouho vypočítávat, co u nás po sobě zanechala renesance. Stačí se porozhlédnout po náměstí v Telči, projít uličkami Českého Krumlova nebo se na chvíli zastavit v Královské zahradě Pražského hradu před letohrádkem královny Anny, nazývaným také Bel-

veder. Prý právě odtud geniální dánský astronom Tycho Brahe pozoroval hvězdy.

Čas císaře Rudolfa II. nás dodnes fascinuje svou magií, tajemností a záhadami. Jako by stále za noci procházel uličkami židovského ghetta umělý člověk Golem, prý stvořený geniálním rabínem Löwem, a kdesi v podzemní laboratoři se Edwardu Kelleymu zaleskly na dně skleněné křivule krystalky skutečného zlata... Ale pojďme se raději ponořit do hloubi rudolfínské doby a povězme si o pozoruhodném císaři a o lidech, kteří tuto dobu spoluvytvářeli.

Rudolf II., císař římský, král český a uherský

Jeden z nejpozoruhodnějších panovníků českých dějin, římský císař a český a uherský král Rudolf II. se narodil 18. července 1552 ve Vídni jako nejstarší syn císaře Maxmiliána II. a Marie Španělské. Prvních jedenáct let života strávil ve Vídni a pak byl spolu s dalšími třemi bratry vychováván a vzděláván na přísně katolickém dvoře svého strýce, španělského krále Filipa II. Ještě za otcova života byl v roce 1572 korunován uherským králem, o tři roky později následovala korunovace českým králem a téhož roku byl také zvolen a korunován římskoněmeckým králem. Po smrti Maxmiliána II. v roce 1576 se ujal vlády i na císařském trůnu.

Historici ho označují za sice velmi vzdělaného panovníka, nicméně podivína. Zarážející na něm bylo už to, že se nikdy neoženil, a dokonce měl vyslovený odpor k manželskému svazku. Všechny pokusy o vhodný dynastický sňatek skončily katastrofou. Ať už šlo o jeho sestřenici Isabelu, dceru Filipa II., Marii Medicejskou nebo Markétu Savojskou, Rudolf veškerá jednání o svatbě odkládal, vymlouval se na své nemoci a zahořkl vůči vlastním habsburským příbuzným, kteří ho do manželství nutili. Jeho odmítavý postoj k případnému sňatku dokonce vyvo-

lává podezření, že byl homosexuálně orientován. Pochopitelně je to nesmysl. Rudolf byl naopak krásnými ženami přímo posedlý. Dlouhou dobu byla jeho milenkou Kateřina Stradová, dcera jeho dvorního antikváře Jakuba Strady. Podle některých pověstí se s ní dokonce tajně oženil. Stradová porodila císaři šest dětí, které uznal za řádné levobočky.

Rudolf II. bývá také často podezírán z duševního onemocnění. A pokud ne, charakterizují ho dějepisci jako přinejmenším podivína. Určitě se to neprojevovalo jen jeho sběratelskou mánií a mimořádným zaujetím pro alchymii, astrologii a okultní vědy. Všechny zmíněné zájmy patřily mezi oblíbené koníčky bohatých renesančních velmožů, a pokud jde o rozsáhlé sbírky obrazů, soch, hodin, hracích strojů a nejrůznějších kuriozit, určitě se Rudolfovi vyrovnal jeho strýc, španělský král Filip II. V Rudolfově povaze a chování však bylo cosi podivného, co vzbuzovalo obavy a podezření u jeho současníků a v nemalé míře ovlivnilo závěr jeho života. První známky psychických potíží, navenek se projevujících zádumčivostí a apatií, se u něho objevily už v letech 1580 a 1581, kdy se jednalo o jeho neúspěšném sňatku s dcerou Filipa II. Isabelou.

O dva roky později přenesl uměnímilovný císař natrvalo své sídlo z Vídně do Prahy a nastává slavné období české metropole, která se na tři desítky let stala kulturním centrem Evropy a získala přívlastek „zlatá“. Na Rudolfově dvoře působili například malíři Bartolomeo Spranger, Giuseppe Arcimboldo či Hans von Aachen, sochaři Adrian de Vries a Alessandro Abondio, astronomové a zároveň také astrologové Tycho Brahe, Johannes Kepler a Tadeáš Hájek z Hájku, lékař a anatom Jan Jesenius, krátce tu pobýval i matematik a mystik John Dee

a samozřejmě jeho druh, alchymista Edward Kelley. O přízeň a podporu „filosofa na trůně“, jak býval Rudolf současníky nazýván, se ucházel jeden z nejodvážnějších myslitelů té doby, zběhlý dominikánský mnich Giordano Bruno, který nakonec skončil na inkviziční hranici.

Asi těžko by se v Praze objevovala plejáda tak slavných osobností, kdyby byl císař považován za pomatence či dokonce za blázna. Nicméně jisté náznaky podivínství či nenormálnosti zaznamenali už Rudolfovi současníci. Člen toskánského poselstva Daniel Eremita o něm napsal: *„Císaře proslavila jeho ohromující znalost všech věcí, zralý úsudek a zkušenost, svou přátelskostí pak, pevností ve víře a mravní bezúhonností dosáhl obliby. Na těchto pilířích se zakládala jeho vynikající a podivuhodná vláda, která mu získala obdiv celého světa.“* Podle tohoto svědka však Rudolf všechno zničil, když se zcela oddal svým zájmům o umění a tajemství přírody, přestal se starat o státní záležitosti a celé dny trávil v alchymistických laboratořích, malířských ateliérech a hodinářských dílnách. Pro tyto činnosti uvolnil svůj pražský palác a vynaložil na ně všechny své příjmy. *„S myslí narušenou onemocněním melancholií začal nacházet zalíbení v samotě a ve svém paláci se uzavíral jako za mřížemi vězení,“* ukončil svůj úsudek Daniel Eremita. Dlužno dodat, že toto svědectví pochází až z roku 1609, tedy ze sklonku Rudolfova života.

Někteří historikové spojují náporý eventuální duševní choroby s nevydařenými sňatky. Výrazně se to projevilo v roce 1599, kdy se císař dozvěděl, že si jeho bývalá snoubenka Isabela má brát jeho mladšího bratra Albrechta řečeného Zbožný, který se tehdy stal místodržitelem Španělského Nizozemí. Rudolf na to reagoval výbuchem nepřičetného vzteku, střídaného

Císař Rudolf II. na mědirytině C. Passea podle obrazu J. Heintze

návaly deprese. Podobně na něj o rok později zapůsobila zpráva o chystaném sňatku jeho další bývalé potenciální nevěsty Marie Medicejské s francouzským králem Jindřichem IV. Císař zuřil a prý se dokonce pokusil o sebevraždu kordem.

Rudolfova značná psychická labilita se v roce 1600 promítla i v jeho politickém rozhodování. Například zprvu souhlasil s tím, aby byli do Prahy povoláni kapucíni v čele s energickým misionářem a bojovníkem s náboženskou herezí Vavřincem z Brindisi. Jakmile však dorazili, odmítl se s nimi setkat a nařídil jim, aby město opustili. Za změnou císařova názoru tehdy stáli jeho komorník a vyznavač kalvinismu Jeroným Makovský

a dvorní astronom Tycho Brahe. Jenže brzy nato Rudolf zase otočil a dovolil kapucínům, aby v Čechách zůstali.

Podivné císařovo chování si někteří horliví katolíci vysvětlovali jeho zájmy o okultní nauky a mysticismus, což byly podle nich výplody samotného pekla. Proto se domnívali, že za panovníkovy zvláštní stavy a hnutí mysli může jeho posedlost ďáblem a navrhovali, aby podstoupil exorcismus, tedy vymítání satana. V této souvislosti podal cenné svědectví o Rudolfově zdravotním stavu jeho zpovědník Johann Pistorius, původně luterán, později kalvinista a nakonec katolík, který s exorcismem nesusouhlasil a ve svém dopise papežské stolici do Říma o vladaři uváděl: *„Není posedlý, jak se někteří domnívají, ale trpí melancholií, která během dlouhé doby příliš vyhnala kořeny.“*

Rudolfovi vzhledem k jeho uzavřenosti a podezřivosti, které se věkem prohlubovaly, žádný z habsburských příbuzných příliš k srdci nepřirostl. Snad jediným z nich, na kom mu záleželo, byl jeho mladší bratr Arnošt, s nímž byl společně vychováván na španělském dvoře Filipa II. Tento vyhlášený módní hejsek a vášnivý karbaník však zemřel už v roce 1595 jako místodržící v Nizozemí. Další z bratrů, Matyáš, neměl nikdy k Rudolfovi dobrý vztah, což samozřejmě platilo i naopak. Po odchodu Arnošta do Nizozemí ho Rudolf jmenoval místodržícím ve Vídni.

V roce 1604 vypuklo v Uhrách povstání vedené kalvínským velmožem Štěpánem Bočkajem. Matyáš měl rázem proti sobě hned dva nepřátele: k dosavadním Turkům mu přibyli uherští protestantští šlechtici. Když si s nimi neporadilo habsburské vojsko, přišlo na řadu jednání. Nakonec Matyášovi nezbylo než 23. června 1606 podepsat s Uhry mírovou smlouvu. Mimo jiné v ní – a to je důležité – přislíbil respektovat náboženskou svo-

Císař Matyáš

bodu. Čili nechal uherským magnátům na libovůli, jak se chtějí k Pánu Bohu modlit. V listopadu pak uzavřel nepříliš výhodnou dohodu o míru také s Turky.

Obě mírové smlouvy mimořádně popudily císaře Rudolfa II., který snil o porážce tureckého vojska a krutém potrestání uherských vzbouřenců. V uzavřeném míru spatřoval komplot proti sobě. Podezíral Matyáše, že ho chce vystrnadit z císařského trůnu, a pokusil se mírové dohody sabotovat. Za této situace začala jednat rodina Habsburků, která formálně prohlásila právě ctižádostivého Matyáše za hlavu rodu. Rudolf II. byl pokořen a ještě více se uzavřel do sebe. Na Matyášovu stranu

pak začala přecházet protestantská šlechta v Rakousích a také na Moravě a žádala podobně jako uherští magnáti náboženskou svobodu.

Když se moravští šlechtici prohlásili na zemském sněmu v Ivančicích za Matyášovy poddané, překročil potěšený arcivévoda s vojskem moravské hranice a ve Znojmě vydal manifest k obyvatelům zemí Koruny české. Odůvodňoval v něm svůj postup neschopností císařského bratra a zlou vůlí jeho rádců a prohlašoval, že hodlá chránit všechna privilegia a svobody habsburských zemí. Napjatou situaci se pokusil zachránit kardinál a olomoucký biskup František z Ditrichštejna. Bez otálení se rozjel do Znojma, aby zabránil ozbrojenému konfliktu. Marně. Papežský legát Antonio Caetano, který ho při jednáních s Matyášem doprovázel, referoval do Říma, že Rudolfovo postavení je beznadějně. *„Pokud jde o císaře, nikdo ho již nechce a mluví se o něm s nepředstavitelnou nestydatostí a nedostatkem respektu,“* uvedl legát doslova.

Jakmile Matyáš vyrazil v čele své armády do Čech, začal vystrašený Rudolf II. pomýšlet na útěk z Prahy. Dokonce se obrátil na saského kurfiřta Jana Jiřího s dotazem, zda by mu poskytl azyl v Drážďanech. Kurfiřt byl jeho žádostí poněkud uvedený do rozpaků. Souhlasit nechtěl, odmítnout nemohl. Rudolf, který se už před svými komorníky ani nesnažil skrývat neustálý pláč, v zoufalství nařídil sbírat po Čechách vojenskou hotovost. Česká šlechta však kupodivu stála při císaři. V jeho zastoupení svolal nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic do Prahy zemský sněm a dokonce se mu podařilo přemluvit vyděšeného Rudolfa, aby před shromážděnými stavy promluvil. Vždyť mnozí lidé v Čechách už ani nevěřili, že je císař vůbec naživu.

Kolovaly pověsti, že místo něj sedí na Pražském hradě jakýsi panovníkovi podobný švec, za něhož vládnou císařští radové.

Není divu, že shromážděný sněm strnul údivem, když se před ním objevil pobledlý a roztřesený stařec, usedl na trůn a slabým hlasem pronesl několik německých vět, které kancléř Lobkovic přeložil do češtiny. Rudolf se omluvil, že se necítí zdráv, a brzy opustil zasedání. Jeho krátké vystoupení většinu přítomných dojalo. Dokonce se ho zastal jeden z vůdců české protestantské opozice Václav Budovec z Budova a přesvědčil české nekatolíky, aby zatím netrvali na požadavku náboženských svobod.

Matyáši, když se k němu nepřidala česká šlechta, nezbylo než s nešťastným Rudolfem vyjednávat. A tak 25. června 1608 v libeňském zámku, na dohled od pražských hradeb, podepsali oba habsburští bratři mír. Rudolf zároveň postoupil Matyášovi uherskou korunu a Moravské markrabství. Zbývaly mu už jen císařská a česká koruna.

Čeští nekatoličtí šlechtici však nemínili Rudolfa podporovat donekonečna. V lednu 1609 vystoupili na zemském sněmu s obnoveným požadavkem náboženské svobody, a především žádali legalizaci jednoty bratrské, císařem postavené před sedmi lety mimo zákon. Rudolf se ještě pokoušel manévrovat, ale české stavy už verbovaly vojsko. Tváří v tvář přízraku nové války Rudolf kapituloval a 12. července 1609 podepsal proslulý *Majestát*, tehdy nejliberálnější náboženský zákon v celé Evropě, zajišťující svobodu vyznání nejen šlechtě, ale i obyvatelům měst a venkovským poddaným.

Císař však na své pokoření nezapomněl. Shodou okolností shromáždil jeho příbuzný, třiaadvacetiletý tyrolský arcivévoda

a pasovský biskup Leopold, který ovšem neměl ani kněžské, natož biskupské svěcení, desetitisícovou žoldněrskou armádu pro válku o Julišské vévodství na Rýně. Místo k Rýnu však Rudolf II. tajně pozval Leopolda do Prahy, aby s pomocí jeho vojska pokořil nenáviděného bratra Matyáše, aspirujícího na císařský titul, a vzpurné české stavy. Koncem ledna 1611 překročili Pasovští, jak se Leopoldově armádě říkalo, hranice Čech a ráno 15. února pronikli na Malou Stranu. Probít se po Kamenném (dnes Karlově) mostě na Staré Město se jim však nepodařilo. České stavy si zatím zvolily třicetičlenné direktorium v čele Jáchymem Šlikem a požádaly uherského krále Matyáše o ochranu. Na to Rudolfův mladší bratr čekal. Teď se mu nabídla možnost definitivního triumfu.

Před hrozbou rychle se přibližující Matyášovy armády opustili 10. a 11. března Pasovští Hrad a Malou Stranu a císař Rudolf II. se uvolil přijmout delegaci českých stavů. Audience se neobešla bez malého dramatu. Císař trval na dodržení obvyklého ceremoniálu, ale horkokrevný Jindřich Matyáš Thurn odmítl čekat a spolu s Václavem Vilémem z Roupova a Linhartem Colonnou z Felsu vpadli dovnitř, v rozporu se španělskou dvorskou etiketou, ve vysokých vojenských botách a s řinčícími ostruhami a kordy u boku. Hned na úvod se vyděšeného a nemocného císaře ostře zeptali, zda Pasovští neodvezli svatováclavskou korunu a zemská privilegia. Rudolf II. se před zástupci českých stavů zhroutil, takřka plačky vysvětloval, že byl sveden špatnými lidmi, a prosil je, aby ho ochránili. V následujících dnech pozatýkali čeští stavové řadu lidí z císařova okolí a často i na mučidlech na nich vymáhali přiznání o společném spiknutí Rudolfa II. a Leopolda Pasovského. V dubnu 1611 pak